

Âdilşâhler Devleti'nin tarihi ve Âdilşâh'ın biyografisi ele alınmaktadır. 8. *Fâtiḥ Devrinde Tezhip Sanatı* (Ankara 1966). 500. fetih yıl dönümü kutlamaları sırasında yayımlama imkânını bulamadığı ve üzerinde daha sonra da çalıştığı bu monografisinde Ertaylan, Fâtiḥ Sultan Mehmed devri yazma eserlerindeki malzemeye dayanarak bu devir tezhip sanatını incelemektedir.

D) Diğer Eserleri. Şair hükümdarlara hususi bir ilgi gösteren İsmail Hikmet, Fâtiḥ Sultan Mehmed ve Cem Sultan'dan başka bu vadiye ayrıca şu çalışma ve yayınları yapmıştır: 1. *Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1958). Kırım Hanı Bora Gazi Giray'ın hayatı ve eserlerini zengin vesikalarla ortaya koyan bu incelemede, tek nüshası Halil Edhem Arda'nın özel kütüphanesinde bulunan divançesinin faksimilesiyle Latin harflerine çevrilmiş metni verilmiştir. 2. *Divân-ı Türki-i Zafer* (İstanbul 1965). Safevî hânedanından olup şiirleri lâyıkıyla tanınmayan XVII. yüzyıl Azerî şairi Murtażakulu Han Zafer'in şahsiyeti ve sanatı hakkında geniş bilgi veren bir inceleme kısmı ile (s. 1-32) tek nüshası evvelce Yıldız Kütüphanesi'nde iken Raif Yelkenci'ye intikal eden divanının tıpkıbasımıdır. 3. *Bâbü'r Şah, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1966).

İsmail Hikmet bunlardan başka yenileşme devri Türk edebiyatçılarına dair biyografiler de kaleme almış, etraflı bir inceleme olan *Ziyâ Paşa, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1932) adlı çalışmasının yanı sıra özel bir dizi içinde yer alan küçük çaptaki şu monografileri vermiştir. *Abdülhak Hâmid* (İstanbul 1932); *Ahmed Midhat Efendi* (İstanbul 1932); *Ahmed Vefik Paşa* (İstanbul 1932); *Nâmuk Kemâl* (İstanbul 1932); *Recâzâde Ekrem* (İstanbul 1932); *Şinâsî* (İstanbul 1932); *Tevfik Fikret* (İstanbul 1932); *Ziyâ Paşa* (İstanbul 1932); *Ahmed Hikmet* (İstanbul 1933); *Koca Ragıp Paşa ve Fitnat Hanım* (İstanbul 1933).

Ertaylan'ın biyografik çalışmaları arasında, hâtırasına kuvvetle bağlı olduğu *Tevfik Fikret'e* ait olanlar ayrı bir yer tutmaktadır. Kurduğu *Düşünce* mecmuasında hocasının ölümü dolayısıyla 1918'de özel bir *Tevfik Fikret* sayısı yayımlamakla kalmayarak 1932'de yazdığı eser dışında onun hakkında başka kitaplar da kaleme almış, ölümünden önceki son iki eseri de ona dair olmuştur: *Tevfik Fikret, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1963);

Tevfik Fikret Mirsad'da (İstanbul 1966); *Tevfik Fikret Ma'lûmat'da* (İstanbul 1967).

İsmail Hikmet, Batı edebiyatları ve Batılı sanatkarları tanıtmaya yolunda ayrıca şu kitapları kaleme almıştır: *Yunan Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1928); *Latin Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1937); *Dante ve Eserleri* (İstanbul 1964); *Goethe, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1964); *Byron, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965); *Schiller, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965); *Wagner, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965); *Liszt, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1966).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 645-647; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 117-118; Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 44, 278; Mücellidođlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, IV, 1424-1435; Muharrem Ergin, "Türk Dili ve Edebiyatını İlgilendiren Neşriyat", *TDED*, II/3-4 (1948), s. 316-323; a.m.f., "Türkoloji Bölümü Çalışmaları I", a.y., IX (1959), s. 131-142 (bu iki yazıda Ertaylan'ın 1945-1958 yılları arasındaki yayınlarının geniş bibliyografik tanımları yapılmıştır); Tuncer Gülensoy, "İsmail Hikmet Ertaylan", *TK*, VI/63 (1968), s. 196-197; Sadeddin Buluç, "Profesör İsmail Hikmet Ertaylan'ın Ardından", a.y., VI/64 (1968), s. 212-213; "Ertaylan, İsmail Hikmet", *TDEA*, III, 79-80 (burada Ertaylan'ın eserleri hakkında verilen bilgiler çok yanlıştır).

ÖMER FARUK AKÜN

ERTOKUŞ

Mübârizüddîn Ertokuş
(ö. 633/1235 [?])

Anadolu Selçuklularının
önde gelen kumandan
ve devlet adamlarından.

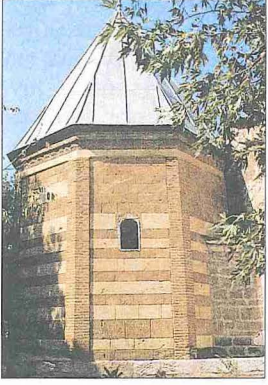
I. Gıyâseddin Keyhusrev'in has kölelerindendir. II. Kılıcarslan'ın veliaht tayin ettiği I. Gıyâseddin babasının ölümünden sonra tahta çıktı; ancak kardeşi Rükneddin II. Süleyman Şah'a karşı mevkiini muhafaza edemeyip İstanbul'a kaçmak zorunda kalınca (1196) Ertokuş da ona refakat etti. II. Süleyman Şah'ın 1204'te ölümü üzerine yerine küçük yaşta oğlu III. Kılıcarslan geçti. Ancak devlet adamlarından bir kısmı, özellikle de uç beyleri olan Dânişmendliler'den Yağribasanoğulları, I. Gıyâseddin Keyhusrev'i Selçuklu tahtına oturtmak maksadıyla Hâcib Zekeriyâ'yı sultani davet etmek üzere gizlice İstanbul'a gönderdiler. Bu şekilde Ertokuş da sultanla birlikte tekrar Anadolu'ya döndü. Kerîmüddin Aksarâ-

yı, Ertokuş'u uç beyleriyle birlikte sultanı Anadolu'ya davet eden kumandanlar arasında sayar. Ancak İbn Bibî'nin onu I. Gıyâseddin Keyhusrev'in yanında gösteren kaydı daha doğru kabul edilmektedir.

1205 yılında ikinci defa tahta çıkan Gıyâseddin Keyhusrev 1207'de Antalya'yı fethetti. Ertokuş Antalya ve civarının Selçuklu topraklarına katılmasında önemli rol oynadı; fetihden sonra da Antalya subaşılığına tayin edildi ve Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümüne kadar (1211) bu görevde kaldı. Fakat sultanın ölümünden sonra İzzeddin Keykâvus ile kardeşi Alâeddin Keykubad arasında cereyan eden saltanat mücadelesini fırsat bilen şehir halkı ayaklandı ve Kıbrıs'taki Franklar'dan da yardım alarak bir müddet için buradaki Selçuklu hâkimiyetine son verdi. İzzeddin Keykâvus kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Ankara muhasarasında teslim aldıktan sonra Antalya'yı tekrar fethedince subaşılığına yine Ertokuş'u getirdi.

Ertokuş ikinci defa getirildiği bu görevde uzun müddet kaldı. I. Alâeddin Keykubad zamanında da (1220-1237) bu yörede fetihlere devam eden Ertokuş, I. Alâeddin Keykubad'ı cülüsünden bir iki yıl sonra Antalya'nın doğusunda bulunan Kalonoros Kalesi'ni zapta teşvik etti. Bunun üzerine sultan kalenin fethine karar verdi. Kale hâkimi Kir Fard mukavemet edemeyeceğini anlayınca eman istedi, böylece kale barış yoluyla alındı. Sultan Akşehir'i Kir Fard'a iktâ ettiği gibi birkaç köyü de mülk olarak verdi. Karatay Medresesi'ne ait vakıflar arasında zikredilen ve bugün Kıvrat ismini taşıyan köy adını ondan almıştır. Ertokuş bu sefer esnasında, Kir Fard'ın kardeşinin idaresinde bulunan Alara Kalesi'ni de zaptetti.

Antalya subaşılığı sırasında Ertokuş, I. Alâeddin Keykubad'ın nüfuzlu devlet adamları arasına girmeyi başardı. Sultanın, Antalya'da bulunduğu esnada kendisine muhalif olan bazı devlet adamlarını ortadan kaldırmaya karar verdiği halde Ertokuş'tan çekindiği için bunu tehir etmesi onun sahip olduğu nüfuz ve itibarı göstermektedir. Ertokuş 1226-1228 yılları arasında Anamur ve Manavgat gibi birçok kaleyi zaptetti. Daha sonra Kıbrıs seferi için müsaade istediysede muhtemelen Keykubad'ın izin vermesi sebebiyle bu sefer gerçekleşmemiştir. Onun adalarda ve sahillerde bu-

Ertokuş'un kendi adıyla anılan külliyesi içindeki türbesi - Atabey / Isparta

lunan Franklar'la denizde boy ölçüşme cesaret edecek kadar kuvvetli bir donanma teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Ertokuş Antalya'da yirmi iki yıl kadar subaşılık yaptı ve muhtemelen 1228 yılından sonra buradan ayrıldı. I. Alâeddin Keykubad Erzincan'ı Mengüçükler'den aldıktan sonra Ertokuş'u oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'e atabeg tayin ederek onunla birlikte Erzincan'a gönderdi. Bundan dolayı Ertokuş "atabeg" unvanıyla anılmaktadır. Erzincan'a vardıkları bir süre sonra Ertokuş sultanın emriyle Şarkî Karahisar'ı (Köğonya) Mengüçükli Muzafferüddin Mehmed'in elinden alarak Selçuklu ülkesine kattı. Ertokuş'un Erzincan'daki atabegliğinin ne kadar sürdüğü ve ne zaman vefat ettiği kesin olarak bilinmemekte, ancak I. Alâeddin Keykubad'dan (ö. 634/1237) önce yaklaşık 633'te (1236) öldüğü tahmin edilmektedir. Gelendost ilçesindeki Kudret Hanı ile Isparta'daki Atabeg Ertokuş Medresesi onun tarafından yaptırılmıştır. Vakıflarının tevliyetini Armağanşah'a vermesi Ertokuş'un oğlu olduğunu gösterir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Bîbî, *el-Evâmîrû'l-⁵alâ²ıyye*, s. 77, 99, 146, 236, 244, 248, 252, 306, 343, 359, 360-363; Eb'ül-Ferec, *Târih*, I, 398; Aksarâyî, *Müsameretü'l-ahbâr*, s. 32; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitabeler II*, İstanbul 1347/1929, s. 232; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 266, 272, 284, 309, 335-336, 340, 343-344, 356-357, 361, 404; a.m.f., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 104-106; a.m.f., "Selçuk Devri Vakfiyeleri II. Mübârezeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *TTK Belleten*, XI/43 (1947), s. 415-429; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 129, 135, 181, 220, 241, 298; Oktay Aslanapa, "Selçuk Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yapıtılan Âbideler", *İTED*, II/1 (1957), s. 97-113; Yılmaz Öngü, "Emir Mübarezeddin Ertokuş'un Kümbeti ve Çinili Sandukası", *Önasya*, III/27, Ankara 1967, s. 14-15.

AYDIN TANERİ

ERTOKUŞ KÜLLİYESİ

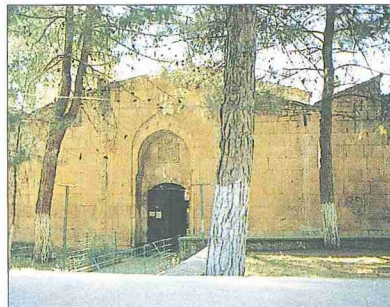
Isparta'nın Atabey ilçesinde
XIII. yüzyıla ait külliye.

Bir medrese ile batı cephesine bitişik bir türbe ve doğusundaki bir camiden oluşur; ilk yapıldığında bugün yıkılmış bulunan bir hamamla sonradan yenilenmiş bir de çeşme bulunduğu sanılmaktadır. Bugün onarılarak iyi bir duruma getirilmiş olan medresenin, doğu cephesindeki taçkapı nişinin basık kemeri üzerinde bulunan sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitâbeden 621'de (1224) Abdullah oğlu Ertokuş tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir; bânisine ait vakfiyenin tarihi ise muhtemelen 669'dur (1270-71). Burada görev yapan müderrislerin listesinden medresenin XVII. yüzyılın başlarına kadar faal olduğu anlaşılmaktadır.

Doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olan medrese, dıştan 19,70 × 24,00 m. ölçülerinde düzgün olmayan dikdörtgen planlı ve kapalı avlulu, tek eyvanlı tiptedir. Kuzey ve güney cephelerinde, eksenin doğusunda söveli ve lentolu birer dikdörtgen kapı yer alır; cepheledeki dikdörtgen pencerelerin onarım sırasında kapatıldığı anlaşılmaktadır. Yapıya, doğu cephe eksenindeki yüksek sivri kemerle örtülmüş dışa taşkın taçkapının basık kemerli açıklığından girilir. Taçkapı nişinin karşılıklı yüzlerinde sivri kemerli ve üç sıra mukarnas kavsaralı, beş köseli birer niş bulunmaktadır. 10,00 × 10,30 m. ölçülerindeki yaklaşık kare planlı avluyu, eksenele simetrik olarak yerleştirilmiş dört silindirik sütunla duvarlar arasına enine ve boyuna atılmış sivri kemerler bölüntüye uğratmış, böylece ortaya haçvari bir plan çıkmıştır. Avlu tepesi açık basık bir kubbeye, eksenlerdeki birimler sivri tonozla, köşe birimleri ise beşik tonozla örtülüdür. Ortasında dikdörtgen bir havuz bulunan avlu kuzeyden üç, doğudan altı, güneyden dört ve batıdan iki mekânla bunların arasındaki eyvan ta-

rafından kuşatılmıştır. Batıda, doğu-batı yönünde yer alan dikdörtgen planlı eyvanın iki yanındaki mekânlar kare, diğer mekânlar farklı doğrultu ve boyutlarda dikdörtgen planlıdır. Eyvan sivri kemerle, diğer mekânlar üzerlerinde sivri kemerli birer pencere bulunan söveli ve lentolu dikdörtgen kapılarla avluya açılırlar. Kare mekânlar tromp geçişli kubbe, diğer mekânlar ise sivri tonozla örtülüdür. Güneyde, eksenin doğusunda kuzey-güney yönünde bulunan dikdörtgen planlı dar mekân, içinden geçen su oluğu dik-kate alınarak helâ, kare mekânlar da kışlık dershane olarak nitelendirilmektedir. Güney duvarındaki mihrap nişinden mescid olarak kullanıldığı anlaşılan eyvanın batı duvarında, üzerlerinde sivri kemerli birer pencere bulunan söveli ve lentolu üç kapı yer almakta ve bu kapılar bitişikteki türbeye açılmaktadır. Eksende yer alan sivri kemerli fevkanî ikiz pencere, türbenin yalnızca iki yandaki birer duvarla medreseye birleştirilmiş olması sebebiyle boşluğa açılmakta ve âdeta bir süs ögesi durumu göstermektedir. İki yandaki kübik kaideli, kesik piramit başlıklı, silindirik gövdeli birer sütunla sınırlandırılmış olan mermer mihrap dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli ve beş sıra mukarnas kavsaralıdır.

Yapıda kesme taş, moloz, devşirme malzeme, tuğla ve sıva kullanılmıştır. Kesme taş, düzgün ve kaba yontu olarak bezemeli ve bezemesiz devşirme malzemeyle birlikte duvar örgüsünde, doğu cephe dışında düzensiz bir teknikte uygulanmıştır; moloz yalnız batı cephenin üst bölümünde görülür. Duvar örgüsünün yanı sıra sütunlarla açıklıkların söve ve lentolarında, eyvanın orturtmalığının doğu yüzünde, döşemede ve su oluğunda genellikle bezemeli devşirme malzeme kullanılmıştır. Tuğla, eyvan ve giriş kemeri dışında yapıdaki bütün kemerlerde ve eyvanın kuzeyindeki odanın örtü sisteminde görülür. Örtü sisteminde, tuğlaların farklı yönde çapraz istiflenmesiyle balık sırtı örgü oluşturulmuştur. Eyvan ve

Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesiyle ana eyvanı - Atabey / Isparta

